

Bronz-, szkita-, La Tène- és germánkori temető Hódmezővásárhely – Kishomokon.

(Ide tartozik az V-XII. tábla.)

Az ásatás a nevezett határrészen, a Kovács Jenő földbirtokos tanyájának szőlőskertjében lévő kiemelkedő dűne vonulaton történt. A helyen akácos volt; fáinak kitermelése éveken keresztül tartott, s ilyen alkalmakkor állandóan kerültek elő csontváz és edény leletek. E leleteket a tanyatulajdonos a hódmezővásárhelyi múzeum tudomására hozta és az eddig előkerült leleteket a múzeumnak eladta. Mivel a leletek arra mutattak, hogy a területen szkíta, kelta, esetleg római-kori temetők anyaga keveredett, érdemesnek látszott a hitelesítő ásatás. A feltárássra a földtulajdonos az engedélyt készségesen megadta, amiért neki ezen a helyen is köszönetet mondunk. A munkát 1938 augusztus hónapjában végeztük el. A feltárt 26 sírt a következőkben ismertetjük.

1. sír. 135 cm mélyen urnasír. Mellékletek: 1. 32 cm magas, szürke, jól iszapolt, a fenék közelében kihasasodó edény (V. 1.). A kihajló perem alatt borda fut körül. 2. 33.5 cm magas, szürke színű, jól iszapolt edény (V. 3.). A legnagyobb kihasasodása a váll közelében van. A kihajló perem alatt és a kihasasodás fölött két körbefutó borda van. 3. Durva iszapolású, 7.5 cm magas, vöröses, egyfülű edényke (V. 2.). 4. Szürke, jól iszapolt tál. Teljesen szétomlott, csak rajzban rekonstruálható (V. 4.). Az edények előtt állat- és kalcinált embercsontok voltak.

2. sír. Minden valószínűség szerint csontvázas sír, de a két felső lábszár töredékén és az alsó karoknak a két bronzkarperecnél lévő oxidált részén kívül, más csontvázrészét nem találtunk. A sír mélysége 75 cm, irányítása, amennyire az említett csontvázmaradványokból és mellékletek helyzetéből megállapítható volt, ÉNy-Dk, fejjel délkelet felé. Mellékletek: 1. A jobb medencecsonton kívül, behúzott peremű tál. Csak rajzban volt rekonstruálható (V. 10.). 2. A tál fölött durva iszapolású, vöröses fazék, a perem alatt szimmetrikusan elhelyezett négy bütyökkel (V. 5.). 3. A fazék egy eléggé elkoptatott

hosszúkás, erősen homorú örlőkőre támaszkodott (V. 11.). 4. A fazék fölött talált, szétmállott, magasfülű bögre, csak rajzban rekonstruálható (V. 9.). 5. A malomkő alól két orsókarika került elő. Az egyik csaknem szabályos gömbalakú (V. 19.); a másik nyomottabb forma és erősen bordázott (V. 16. a., b.). 6. Mindkét csuklón egy-egy lapos huzalból készült hegyesedő és rovátkolt végű, nyitott bronzkarperec (V. 13. a., b.; 20. a., b.). 7. A baloldali karperec fölött sárga anyagú gyöngy, köralakú kék és fehér berakással (V. 6–8.). 8. A bal kulcsont tájékán vasdarabok; talán vasfibula spirálisa (V. 12.). 9. A nyaktájékán gömbformájú kék üveggyöngyök (V. 14., 15., 17., 18.).

3. *sír.* 105 cm mélyen fekvő, 155 cm hosszú, női csontváz. Irányítása Dk-Ény, fejjel délkeletnek. Egyedüli melléklete a bal medencében lévő, kettős csontakupformájú agyagorsógomb (VII. 1.).

4. *sír.* 110 cm mélyen lévő, feldúlt urnasír. Bronzkori árkoltdíszű edények töredékei voltak benne (IX. 2–5.).

5. *sír.* 110 cm mélyen fekvő, 161 cm hosszú férfi csontváz. Irányítása Ddk-Ény, fejjel déldélkelet felé. Egyedüli melléklete a combcsontokon belül, a medence tájékán talált szürke, jól iszapolt magasfülű, kis edényke (VII. 8.). Magassága 6.5 cm.

6. *sír.* 100 cm mélyen fekvő, bolygatott csontváz. Irányítása Dk-Ény, fejjel délkeletnek. Melléklete nem volt.

7. *sír.* 110 cm mélyen fekvő, feldúlt *sír.* A benne volt csontváz irányítása Nydny-Kék, fejjel nyugatdélnyugatnak. Melléklete nem volt. Csupán a bal lábszár volt eredeti helyzetében. Valószínűleg germán-gepida.

8. *sír.* Ddk-Ény irányítású feldúlt *sír.* Benne a csontok össze voltak dobálva. Fejjel déldélkeletnek feküdt, 90 cm mélyen. Tőle nyugatra, kb. 75 cm-re háromélű bronz nyílhegy került elő. Nem bizonyos, hogy a sírhoz tartozott (VII. 11.).

9. *sír.* 105 cm mélyen feldúlt *sír.* A csontváz hossza, alsó lábszárak nélkül 130 cm. Irányítása Ddk-Ény, fejjel déldélkeletnek. Mellékletek: 1. Az alsó lábszár fölött behajlított peremű tál és egy virágcserepformájú durvább edény töredékei. Az utóbbin ferde rovátkolással tagolt szalagdísz van. 2. A jobb vállnál két darab 1 cm átmérőjű bronzpityke, az egyik füles (VII. 2–5.). 3. A jobb vállnál, letöröttnyakú, vörös edény, formáját a VII. 10. sz. ábra mutatja. 4. Az áll alatt ismeretlen rendeltetésű vas töredékek. (VII. 6., 7., 12.).

10. *sír.* 85 cm mélyen teljesen feldúlt, valószínűleg csontvázas *sír.* Mellékletek: 1. Domború hátú és homorú élű, 8.2 cm hosszú vaskés (VI. 4.). 2. Lapos huzalból készült, kisméretű, rovátkolt, nyitott bronzkarperec (VI. 1.). 3. Behajlított peremű, szürke tál töredékei.

11. *sír.* 130 cm mélyen, 154 cm hosszú csontváz. Irányítása Kék-Nydny, fejjel nyugatdélnyugatnak. Mellékletek: 1. A medencében ovális bronzcsat, vas pecekkel (VI. 6.). 2. A medence alsó részén, középen vascsat (VI. 5.). 3. A jobb csuklónál, kívül kova (VI. 12.). 4. A jobb csuklón vastöredékek; talán a kovához való acél töredékei.

5. A jobb medencecsont alatt 5 cm átmérőjű, sima felületű fehér-bronz korong (VI. 29.). Valószínűleg tükör volt.

12. *sír.* 165 cm mélyen, teljesen elporladt gyermekcsontváz. Irányítása Dny-Ék, fejjel északkeletnek. A *sír* hossza 80 cm. Mellékletek: 1. A fejnél szürke, szemcsésen iszapolt, 9 cm magas agyagedény (VI. 28.). Enyhénkihajló pereme alatt négy erősen bemélyedő borda van. 2. A nyakon gyöngysor, amelyből egy lapos gömbformájú kis kék üveg és egy hengeres vörös pasztagyöngy maradt meg (VI. 14–17., 23., 25.). Ugyancsak a gyöngysorhoz tartozott két, 1 cm átmérőjű rosszezüst lemezke, amelyek kétszeresen átfúrva, egymáshoz tapadva kerültek elő (VI. 18., 19.).

13. *sír.* 90 cm mélyen feldúlt csontvázas *sír*. Irányítása nem volt megállapítható. Egyetlen melléklete egy 7 cm magas, vöröses barna, jól iszapolt, egyfülű edény (VI. 2.).

14. *sír.* 70 cm mélyen lévő urna*sír*. Mellékletek: 1. Szürke, jól iszapolt, 20,8 cm magas, palackformájú edény (VII. 19.). 2. A palackformájú urnát durvább, behúzott peremű tál borította; a tál szétomlott s csupán két töredékét sikerült megmenteni. A VII. 19. ábra mutatja az urna*sír* helyzetét. Az edény mellett kalcinált állatcsontok mutatkoztak, köztük egyetlen embercsonttal.

15. *sír.* 65 cm mélyen, enyhén zsugorított csontváz. Mérhető hossza 142 cm. Bal oldalán feküdt. Irányítása Kdk-Nyény, fejjel kelet-délkeletnek. Melléklete nem volt.

16. *sír.* 75 cm mélyen lévő urna*sír*. Mellékletek: 1. 34 cm magas, enyhén kihajló peremű urna. Az edény alsó harmadán éles kihasadás alatt négy lefelé néző, szimmetrikusan elhelyezett bütyök van (VII. 24.). Vöröses-barna színű, durvább anyagú. 2. Az előbbi urnát behúzott peremű, jól iszapolt, szürke tál borította (VII. 21.). 3. Az urna mellett másik behúzott peremű, jól iszapolt szürke tál volt, kalcinált embercsontokkal, épúgy, mint az 1. urnában (VII. 17.). 4. A tálban hegyével kifelé álló vaslándzsahegy feküdt (VII. 13.). Teljes hossza 33, köpűje 15 cm hosszú. A köpű nyílásának átmérője 2,2 cm. 5. E lándzsának a tál peremén túlnyúló hegye alatt, arra merőleges irányban egy második vaslándzsa volt, amely hegyével szintén a nagy urna alá nyúlt. Keskenyebb pengéjű, mint az előbbi. Hossza 45, köpű hossza 14,5, köpű átmérője 2,2 cm (VII. 14.). 6. Az egész leletcsoporttól északkeletre kb. 50 cm-re, az előbbi leletekkel egy szinten volt egy durva iszapolt, vöröses, virágserépformájú edény, a perem alatt szimmetrikusan elhelyezett négy bütyökkel (VII. 15.). Magassága 15,2 cm. 7. Mellette, az előbb említett leletcsoporttól ugyancsak 50 cm távolságra, de valamivel magasabb szinten egy 10,2 cm magas szürke, jól iszapolt magasfülű edény (VII. 22.). 8. Az urna és a 3. számú tál között 19 cm hosszú, homorú élű vaskés volt. Az erősen tagolt nyelnyúlványra 6,5 cm esett. Kivételnél összetört. 9. A nagy urna alatt, kívül kettős csonkakúpformájú agyagorsókarikát találtunk (VII. 23.). 10. Magából az urnából, a kalcinált embercsontok közül

kettétört, átfúrt fenőkö (VII. 16.) és egy 10 cm hosszú, a 8. késhez hasonló formájú vaskés került elő. Érdekes a nyélnyúlványon talált, csontnyelet erősítő tag (VII. 18.).

17. *sír.* 95 cm mélyen, enyhén zsugorított, bal oldalán fekvő csontváz. Zsugorított hossza 150, teljes hossza kb. 152 cm. Irányítása Nyény-Kdk, fejjel nyugatészaknyugat felé. A nyak körül lapos, kerek üveggyöngyök kerültek elő; egy ép, több töredék.

18. *sír.* 65 cm mélyen lévő urnasír. Mellékletek: 1. Durvább anyagú, vöröses-barna színű urna. A letört perem nélkül 24 cm magas. Alsó harmadában lévő éles kihasasodásán, szimmetrikusan, négy bűtyök van elhelyezve (VI. 3.). 2. Behúzott peremű, az urnára borított, tál töredékei.

19. *sír.* 130 cm mélyen lévő urnasír. Legnagyobb edényét a 22. *sír* ásásakor megsértették. Mellékletek: 1. 23.6 cm magas, jól iszapolt szürke urna (VIII. 4.). 2. Közvetlenül mellette egy 6.6 cm magas, durvább sárgás-barna tálacska, befelé hajló felső résszel (VIII. 1.). 3. Jól iszapolt, szürke tál, tagolt felső résszel. Magassága 7 cm (VIII. 2.). Az egyik tál mellett kalcinált embercsontok voltak, s a *sír* más részén állatcsontok (disznó?).

20. *sír.* 72 cm mélyen, erősen zsugorított gyermekcsontváz, melléklet nélkül. Irányítása Nydny-Kék, fejjel keletészakkelet felé.

21. *sír.* 85 cm mélyen, 153 cm hosszú csontváz; irányítása Nyény-Kdk, fejjel keletdélkelet felé. Mellékletek: 1. A mellkas alsó részén, keresztben, két végén behajlított vaskampó (VI. 9—11., 13., 20.). Hossza kb. 30 cm. 2. A jobb lapocka felső részében ismeretlen rendeltetésű vastöredékek. 3. A jobb bokánál kis vastör töredékei (?).

22. *sír.* 145 cm mélyen, 150 cm hosszú csontváz. Irányítása Nydny-Kék, fejjel nyugatdélnyugatnak. Mellékletek: 1. A medencében ovális vascsat (VI. 21.). 2. A jobbkez egyik ujján bronzgyűrű, amelynek kiugró fején G formájú vésés van (VI. 27 a., b.). 3. A bal lábszár felső részén kettétört vaskés (VI. 30.) és nagyobb vaskarperec (VI. 31.) töredéke. 4. A térdek között kettős csonkakúpformájú agyagorsógomb (VI. 26.).

23. *sír.* 145 cm mélyen urnasír. Mellékletek: 1. Vöröses-szürke, 29.8 cm magas, jól iszapolt urna. Enyhén kihajló pereme alatt, borda fut körbe. Az edény felső harmadában lévő kihasasodás fölött is tagolt (VIII. 5.). 2. 8.6 cm magas, jól iszapolt, felső részén tagolt szürke tál (VIII. 3.). 3. Jól iszapolt, szürke edény; teljesen szétmállott. 4. Teljesen szétmállott edény. 5. Az 1. edény előtt, csontnyelű, homorú hátú, tipikus kelta kés. Teljesen szétomlott. 6. A tál alatt, egymáson keresztbe fektetve két lándzsa (VIII. 11., 14.). 7. A tálból, kalcinált embercsontok közül került elő egy vaskés hegye, egy egymásra futó végű, kb. 8 cm átmérőjű vaskarperec (VIII. 8.), két középső La Tène vasfibula töredékei (VIII. 6., 7.).

24. és 25. *sír.* 40—50 cm mélyen. A két *sír*, egymást is boly-

gatta, de az akácos fának kivételekor, mindkettőt háborgatták. Ma már nem állapítható meg, hogy melyik melléklet melyik sírból való. A 24. sír csontvázsír, de csak a medence volt meg. A 25. sír urnasír; urnája valószínűleg a IX. 6. ábránkon bemutatott 29.5 cm magas, jól iszapolt, szürke edény. Ebből került elő egy vaskés (VIII. 15.) és vaskarperec töredékei (VIII. 12—13.). 3. A két sír egyikéből való a IX. 1. talpas edény; vöröses színű, elég jól iszapolt, magassága 13 cm. Talán a 25. sír edényéhez tartozik.

26. sír. 100 cm mélyen, zsugorított, jobb oldalán fekvő csontváz. Irányítása Éeny-Ddk, fejfelé déldélkeletnek. Zsugorított hossza 135, teljes hossza kb. 150 cm. Mellékletek: 1. A fej fölött 6.5 cm magas, behúzott peremű, durvább, vöröses-barna színű kis tál (VI. 24.). 2. A két csuklón, egymásfelé futó végű, nyitott bronzkarperecpár (VI. 7., 22.). 3. A medencében vascsomóba ágyazott bronznyílhegy (VI. 8.).

Ugyancsak erről a területről, de az akácos fának írtásakor kerültek elő az alábbi szórványos leletek:

Rómaikoriak: 1. Jól iszapolt, kis szürke edény (X. 3.). 2. Lemezhatú, kéttagú bronzfibula (XI. 11.). 3. Traianus Decius MB érme (XI. 9.).

Szkitakoriak: 1. Négy orsógomb (IX. 13., X. 13., XI. 3., 8.). 2. Vaslándzsa (XI. 12.). 3. Magasfülű, kis szürke edény (X. 7.). 4. Magasfülű, sötétszürke edény (X. 5.). 5. Nagyobb magasfülű edény (X. 6.). 6. Sötétebbszürke edény (X. 2.). 7. Magasfülű, szürke edény; füle letörött (X. 8.). 8. Szürke, füles edény (X. 4.). 9. Magasfülű, szürke edény (X. 11.). 10. Magasfülű, szürke edény (X. 14.). 11. Magasfülű, sötétszürke edény (X. 10.). 12. Magasfülű, szürke edény (X. 19.). 13. Magasfülű, szürke edény; töredékes (X. 12.). 14. Vöröses, durva, egyfülű kis edény; füle letörött (X. 1.). 15. Szürkésvörös edény (XI. 5.). 16. Nagyobb urna (IX. 9.). 17. Durva, virágcserepformájú edény, négy bütyökkel (IX. 11.). 18. Durva, virágcserepformájú edény, három bütyökkel (IX. 8.). 19. Durva, virágcserepformájú edény, bütyök nélkül (IX. 7.). 20. Barnásvöröses nagyobb urna, kihasasodás alatt négy bütyökkel (IX. 10.). 21. Barnásvöröses nagyobb urna, a kihasasodás alatt hat bütyökkel (IX. 14.). 22. Barnásvöröses nagy urna, a kihasasodáson négy bütyökkel (IX. 12.). 23. Nagyméretű, csiszolt kőbalta. 24. Jól iszapolt, erősen hasasodó, kissé kihajló peremű szürke edény (XI. 6.). 25. Feketén fényezett, hólyagos díszítésű edény (XI. 10 a., b.). Az utolsó lehet rómaikori is.

A bemutatott anyag eléggé szemlélteti, hogy a feltárt területen különböző korok emberei temetkeztek. Amióta Török Gyula a Kiszombor B temető germán anyagát, Kr. u. V—VI. századi gepidáknak tulajdonítja,¹ nem lehet kétséges, hogy az ismertetett sírmező 7., 11., 12., 22. sírjai ugyanehhez a csoporthoz tartoznak. Különösen jel-

¹ Török Gyula, A kiszombori germán temető helye népvándorláskori emlékeink között. Dolgozatok, XII. 1936. 101—154. l.

legzetesek a 11. sír csatjai (VI. 5–6.), a 12. sír szürke edénye (VI. 28.) és a 22. sír csatja (VI. 21.). Érdekes lelete még e sírnek a VI. 27 a., b. számú ábrákon bemutatott, eddig analógia nélkül álló, fejcs bronzgyűrű.

Traianus Decius (Kr. u. 249–251) MB érme határozza meg a leletek második csoportjának a korát (XI. 9.). Ide tartoznak: lemezeshátú bronzfibula töredék (XI. 11.) és egy jól iszapolt, korongos szürke edényke (X. 3.). Igen érdekes problémát vet fel az a grafitosan fénylő, a kihasasodás felett hólyagos díszítésű edény, amely korongon készült; tagoltan elváló nyaka alatt, függőleges besímitások mutatkoznak; feneke omphaloszerűen mélyített (XI. 10 a, b.). Hazai anyagunkban analógiáját eddig nem találtuk. Nemi útbaigazítással szolgálnak az alsólóci égetett temetkezésből származó leletek, amelyeknek keramikus része több rokon vonást mutat edényünkkel.² Beninger idézett munkájában a 18: 182. és 183. edény az egyező anyagon kívül az edény felső részének tagolásában, bordázásnak alkalmazásában némi egyezést mutat. Az alsólóci példányok fenékképzése azonban más. Azt a leletcsoportot, amelynek legjellegzetesebb leletei közé tartozik az alsólóci anyag, Beninger Kr. u. 300 körüli időre helyezi és az ekkori quád kultúra jellegzetes emlékének tartja. Ez a datálás, ha a kishomoki már említett éremmel és fibulával hozzuk az edényt kapcsolatba — amire bizonyítékunk sajnos nincs — elfogadható lenne a mi példányunkra is. Az azonban már nagyon megfontolandó, hogy ebben az időben a kultúra elterjedése elsősorban a Morva és Garam közti területre esik; lelőhelyünk pedig ettől a területtől messze délre van.

Egyetlen lelete van a szentesi múzeumnak, amely a két terület között összekötő darabként lenne tekinthető.

Szentes—Jaksor, Kettős-halomról való az a grafitosan fénylő feületű, hosszában bordázott edény, amelynek nyakát kettős párhuzamos vonal választja el az edénytest többi részétől³ (XII. 6.). Formája és nyakának tagolása teljesen egyezik a gajari, Kr. u. III. századra datált quád lakógödör anyagából kikerült edénnyel.⁴ További analógiául tekinthető a kosteletzi III–IV. századi germán temető, több lelete. Így a 424. sírnek a Kr. u. III. század második felére⁵ helyezett és az ugyanerre az időre datált 401. sír edénye.⁶ Ha igaz Beningernek az a megállapítása, amelyet a Kiszombor B temető és a Szeged-alsóköz-ponti sírok néhány germán jellegű fibulájával kapcsolatban tett, hogy

² Eduard Beninger, *Die germanischen Bodenfunde in der Slowakei, Reichenberg und Leipzig*, 1937. 102–117. ll.

³ A lelet publikálásáért Csallány Gábornak, a szentesi múzeum igazgatójának tartozom köszönettel.

⁴ Jan Eisner, *Slovensko v praveku*, Bratislava, 1933. 311. l. LXXXI. 11. ábra.

⁵ Eduard Beninger und Hans Freising, *Die germanischen Bodenfunde in Mähren*, Reichenberg, 1933. 81. l., 5:2. ábra.

⁶ U. ott, 86. l., 17:6. ábra.

t. i. az Alföld területén a quád kultúra hatása még Kr. u. 300 körül is kimutatható, úgy a bemutatott két edény e megállapításnak újabb bizonyítékául tekinthető.⁷

Nem okoz különösebb nehézséget az 1., 19., 23., 24–25. sírok megítélése. Mind az öt sír hamvasztásos, s az égetett embercsont vagy az urnákon kívül (1., 19.), vagy az urnában volt elhelyezve (23.). A 23. sír La Tène II. típusú vasfibulája már utal a korra, amelyhez az említett sírok tartoznak, a kerámiai anyag pedig ezt a datálást még jobban megerősíti. Az első sír edényei közül egynek (V. 1.) analógiáját Tompa Ferenc közli Kosdról.⁸ Az V. 3. urna már elterjedtebb forma; ismerjük a Katona István halmában feltárt La Tène temető anyagából⁹ és Apahidáról.¹⁰ Az V. 4. ábra tálja a 19. sír hasonló darabjával (VIII. 2.) tartozik egy csoportba. Ez a típus előkerült a szőregi temetőből.¹¹ Kisebb méretű, de azonos formájú a 23. sír tálja is (VIII. 3.). Ismerjük Katona István halmából¹² és Szőregről,¹³ de előkerült a tabáni késő La Tène telepről is több példányban.¹⁴ Apahidán van meg a VIII. 4. edényünk megfelelő darabja.¹⁵ Nem szokatlan a 23. sírből előkerült VIII. 5. ábrán bemutatott urna formája sem. Ismerjük Kosdról¹⁶ és Apahidáról.¹⁷ A Hatvan-boldogi temetőből¹⁸ és a Katona István halmából¹⁹ kerültek elő a IX. 6. ábrán bemutatott edény analógiái. Végül a VIII. 1. ábra durva kivitelű táljának megfelelő darabját a szőregi temető, kissé profiláltabb aljú edényében találtuk meg.²⁰

A legjellegzetesebb analógiák felsorakoztatása után könnyű megállapítani, hogy a kishomoki temető az eddig feltárt szegedkörnyéki temetők közül a legfiatalabb. A szőregi és a Katona István halmi temetőkben csontvázas temetkezések fordultak elő az urnás temetkezések mellett, s emiatt gondoltuk, hogy a temetkezések az említett két temetőben már a kora La Tène végén megkezdődhettek. A kishomokiban már csak a hamvasztásos ritussal találkozunk;

⁷ Eduard Beninger, Die Südausbreitung der Einsprossenfibel. *Sudeta* X, 1934. 102–103. l.

⁸ Ferenc von Tompa, 25 Jahre Urgeschichtsforschung in Ungarn 1912–1936. 24/25. Bericht der römisch-germanischen Kommission, 1934/35. Berlin, 1937. 54: 3. ábra. A kosdi példány hasasodása éleesebb.

⁹ Dolgozatok, XI. 1935. XXX. 15. ábra.

¹⁰ U. o. 1911. 28. l., 29:1. ábra.

¹¹ U. o. V. 1929. 103. l., 13:2. ábra.

¹² U. o. XI. 1935. XXX. 17. ábra.

¹³ U. o. V. 1929. 103. l., 13:1. ábra.

¹⁴ Tompa Ferenc, Budapest őskora. Budapest Székesfőváros várostörténeti monográfiái, 7. Budapest, 1936. VIII. 1. és 2. képen a 35. és 83. putrik anyagából.

¹⁵ Dolgozatok, 1911. 26. l., 27:1. ábra.

¹⁶ Tompa 8. jegyzetben i. m. 54:10. ábra.

¹⁷ Dolgozatok, 1911. 43. l., 51:1.

¹⁸ Pósta Béla, A Hatvan-boldogi ásatások. *Arch. Ért.*, 1895. 11. l., 13.

¹⁹ Dolgozatok, XI. 1935. XXX. 16.

²⁰ U. o. V. 1929. 99. l., 9:5.

emiatt inkább az apahidai és részben a kosdi temetők anyagával hozható kapcsolatba.

Eddig ismeretlen La Tène forma az 1. sír egyfülű, durva bögreje (V. 2.). Ez a forma sajátos módon a felsőpusztaszeri koracsászárkori temetőben jelenik meg újra.²¹ Másik edényünk a 24–25. összekevert anyagú sírból előkerült talpastál (IX. 1.), azonban lehet szkitakori is.

A temető leleteinek következő csoportját, bár háromféle temetkezési ritust tartalmazó sírokat osztottunk ide, egybefoglalják az egyező kerámiai típusok. Csontvázas nyújtott temetkezés volt a 2., 3., 5., 6., 8., 9., 10., 13. és 21. sírban. A mindig hanyatt fektetett csontvázak irányítása elég változatos. Dk-Ény-i volt a 2., 3., 6., Kdk-Nyény-i az 5. és 21., Ddk-Ény-i a 8. és 9. sír, amelyekben a halott fejjel mindenkor Dk, illetve Ddk felé fordítva feküdt. Zsugorított temetkezésünk volt négy: a 15., 17., 20. és 26. sírban. A 15. és 17. sírban a csontváz a bal oldalán, a 26.-ban a jobb oldalán feküdt. Ezek közül Kdk-Nyény-i irányítású volt a 15. (fejjel Kdk) és 17. (fejjel Nyény), míg a 20. sír csontváza Kék-Nydny (fejjel Kék), a 26. síré pedig Ddk-Ény (fejjel Ddk) irányban volt elhelyezve. A 14., 16. és 18. hamvasztásos sírokban az elhantolás módja azonos. Mind a három sírban az emberi hamvakkal telt urnát behúzott peremű tál borította. Egyedül a 16. sírban voltak az égett emberi csontok fedetlen tálba helyezve.

Felmerül a kérdés, hogy a három ritusú temetkezés milyen időrendi viszonyban van egymással. Vajjon az itt temetkező népnél mind a három temetkezési mód egyidőben volt-e szokásban? Sajnos, erre vonatkozólag semmi bizonyosat nem mondhatunk. A VII. 20. ábrán bemutatott 15. sír zsugorított csontváza és a 16. sír urnái ugyan nincsenek egy szinten, de mivel a temetkezés alkalmával egyik sírt sem bolygatták meg és egyiket sem helyezték a másikra, stratigráfiai következtetéseket a szintkülönbségből nem vonhatunk le.

Határozottabb választ adhatunk arra a kérdésre, hogy e háromféle temetkezés egy kultúrkörhöz tartozik-e? Meggyőző bizonyítékokat szolgáltatnak erre nézve az egyes sírok edénymellékletei. Mind a háromféle temetkezésnél megvan a behúzott peremű, néha korongon, néha korong nélkül készült tál. Megvolt a 2. (V. 10.), 9., 10. sírok nyújtóztatott csontvázai mellett épen úgy, mint a 26. sír zsugorított váza mellett (VI. 24.); de megvolt mind a három urnasírban is (VI. 3., VII. 17., 19., 21.). A másik igen jellemző edényformája a temető e csoportba tartozó sírjainak a korongon készült magasfülű bögre. A 2. (V. 9.), 5. (VII. 8.) sírokon kívül előfordult a 16. urna-sírban is (VII. 22.). Jellemző edény még az egészen durva anyagú, virágcserepformájú, a perem alatt három, néha négy bütyökkel díszített edény is. A 2. (V. 5.), 9., 16. (VII. 15.) sírokból ismerjük. A mi

²¹ Párducz Mihály, A szarmatakor emlékei Magyarországon I. XVI. 42. ábra. Az Arch. Hung. sajtó alatt lévő kötetében.

temetőnkben — eltekintve a szórványként bemutatott példányoktól — csak a hamvasztásos sírokból kerültek elő, a villanova-típusú bütykös urnák.

Temetőnk e csoportjának anyaga nem áll magában az Alföld leletei között. 1940 júniusában, ugyancsak Kishomokon, azon a homokdűne vonulaton, amelyen a Kovács Jenő földjén feltárt temető volt, Kocsis Illés homokbányát nyitott. A homokbánya kb. 350—400 m-re van a mi temetőnkől. Homokkitermelés közben találtak rá a munkások itt néhány lelettárgyra. A közelebbi leletkörülményekről sajnos, semmit sem sikerült megtudni. A leletek: 1. Behúzott peremű, korongon készült szürke tál (XI. 1.). 2. Magasfülű, korongon készült szürke bögre (XI. 2.). 3. Élesen hasasodó, korongon készült szürke edény (XI. 5.). 4. Spirális gyűrű ezüsből (XI. 4.).

Nem is lehet kérdéses, hogy a XI. 1—2. ábrák edényei bele tartoznak a Kovács Jenő-féle temető anyagával is képviselt csoportba. A teljesen La Tène jellegű XI. 5. edény pontos mását viszont a Kovács-féle temető La Tène jellegű 19. sírjából ismerjük (VIII. 4.).

Meg kell említeni azt a temetőt, amelyet Banner Benedek ásott Békéscsaba—Fényesen.²² A feltárt 25 sír közül zsugorított csontvázak sír volt hét, nyújtott csontvázak egy, ülő helyzetben (!) eltemetett egy, urnás öt. Négy sírban a földre szórt emberi hamvakat tállal borították le; egy sírban a földre szórt emberi hamvak mellett volt az üres tál és magasfülű bögre; végül öt sírban volt emberi hamvak nélküli, egy-két edénnyel felszerelt szimbolikus temetkezés; egy csontvázak sír helyzete nem volt pontosabban megállapítható.

A csontvázak sírok helyzete nagyjából azokat az irányokat követi, mint a mi sírjaink, azzal az egyetlen feltűnő eltéréssel, hogy míg a mi temetőnk sírjaiban a csontvázak egy kivétellel, fejfelé keleti irányban voltak fordítva, Fényesen a csontvázak nagy része fejfelé nyugat felé volt irányítva. Az urnás sírok ott is tállal voltak leborítva, épenúgy, mint a mi temetőnkben. A tállak formája is egyező. Egyetlen kivételtől eltekintve,²³ valamennyi behúzott peremű. Megjelenik azonban a másik edénytípus: a magasfülű bögre, amely ott néha szabadkézzel készült; megvannak különböző méretben a négy bütyökkel tagolt virágcserepfarmájú edények is. Ha megemlítjük, hogy az egyik zsugorított csontváz mellékleteként a csavart, vastag bronzfülbevaló is előkerült,²⁴ alig lehet kételkedni, hogy a két temető egy kultúrához tartozik.²⁵ Rendkívül fontos még e fényesi temetővel kapcsolatban

²² Banner Benedek, A Békéscsaba—fényesi sírmező. Dolgozatok, VIII, 1932. (a továbbiakban Banner) 122—144. l.

²³ Banner, XLVII. 52.

²⁴ Banner, XLVII. 29.

²⁵ 1940 nyarán a fényesi temetőnek további 52 sírját tártuk fel, s e sírokból a villanova-típusú bütykös urnák is előkerültek. A temető e részének anyaga feldolgozás alatt van.

az a megfigyelés, hogy a zsugorított csontvázas temetkezés, fiatalabb az égetett temetkezésnél.²⁶

Leszih Andor ismertette legutóbb a borsodmegyei szkítakori leleteket.²⁷ A szórványos anyagtól eltekintve közli annak a 34 sírból álló temetőnek az anyagát, amelyet a Muhi község mellett lévő Kocsmadombon tárt fel. A sírok közül egy csontvázas, a többi urnás temetkezés. Ez utóbbiak közül a 9. és 10a. sírt Leszih vandálnak határozta meg, de nem tartja kétséget kizáróan szkítakorinak az egyetlen csontvázas temetkezést sem. A 10. a. sírt illetően merülhetnek fel kételyek. A sírból előkerült, III. 17—18. számú bütykös díszítésű urnák a szkítakori temetőknek is jellemző mellékletei. De ezeken kívül a 10. a. sír vaskése sem áll magában, amint erre Leszih maga is rámutat. Az 5. sírből említett töredékes állapotú vaskés, továbbá a III. 25., 27., és a IV. 24. ábrákon bemutatott kések is azt mutatják, hogy ez a késforma jellemzője ennek a temetőnek.

Ami a temetkezési szokásokat illeti, itt is találkozunk a tállal leborított hamvakkal (mint Fényesen), tállal leborított urnával (mint Kishomokon és Fényesen), de találkozunk a kőlapra helyezett urnával is, amely szokás az eddig tárgyalt két temetőben ismeretlen volt. Fényesen és Kishomokon csontvázas sírok mellékleteként kerültek elő kőlapok.

A kocsmadombi temető kerámiai típusai között ott találjuk a magasfülű bögrét, a behajló peremű tálat, a bütykökkel díszített virág-cserépfarmájú edényt és a bütykökkel díszített villanova-típusú urnákat (néha bütyök nélkül is jelentkeznek). De ezeken kívül a háromélű bronznyílhegyek és a spirálisan hajlított gyűrűk, továbbá a fényesiekkel egyező típusú vascákányok is jelzik, hogy ugyanannak a kultúrának a temetője a kocsmadombi is.

Nyolc sírből álló urnatemetőt tártak fel Meszes község határában.²⁸ A keramikai leletek között lévő magasfülű bögrék nem hagynak kétséget afelől, hogy ez a nyolc sír is a szóbanforgó temetők közé tartozik.

Bár igen szórványos a keramikus anyaga, mégis szoros kapcsolatot áll fenn a Márton Lajos által publikált²⁹ gyöngyösi sírok s az eddig ismertetett temetők között. Márton Lajos összesen tizenegy sírt közölt; közülük 10 sír tállal, vagy csészefélével leborított urnasír volt. Egy helyen urna nélkül, egyszerűen a földön csomóban összegyűjtött emberi hamvakat talált.³⁰ A sírok általában szegényes mellékletűek voltak. Egy orsókarikán és kis vaskésen kívül az urnákból egyéb nem

²⁶ Banner, 139. l.

²⁷ Leszih Andor, Borsodmegyei szkíta leletek. *Folia Archaeologica* I—II. Budapest 1939, (a továbbiakban Leszih) 68—80. l.

²⁸ Leszih, 79—80. l.

²⁹ Márton Lajos, Skytha sírleletek Gyöngyösön. *Archaeologiai Értesítő*, 1908, (a továbbiakban Márton) 37—54. l.

³⁰ Békéscsaba—Fényesen az újabban feltárt temető részben is megvolt ez a temetkezési mód.

került elő. Az urnába nem tett hamvak mellett vasból készült, szív-idomú, markolatlemezés tör, s vaskés töredék volt. A temető kronológiája szempontjából rendkívül fontos egy vaszablatípus és az ú.n. karos baltácska megjelenése, de ez a területen előkerült szórványos anyagban³¹ volt. A temetkezés módján kívül a villanova típusú büttyökös urna, a behúzott peremű tál, s a magasfülű bögre kapcsolják a gyöngyösi sírokat az eddig tárgyalt csoporthoz.

Többször hívatkoztunk a szenteskörnyéki szkítakori temetőkre. Ezekről teljes publikáció nem jelent meg. Ehhez a kultúrkörhöz tartozó lelőhely Szentes környékén hét van; még pedig: 1. Szentes-Vekerzugban; 2. Szentes-Kistőkén; 3. Szentes-Jaksorpart, Kettőshalmon; 4. Szentes-Zalotán; 5. Szentes-Felsőcsordajáráson; 6. Csanyteleken; 7. Fábián-Sebestyén, Kőrőgyparton. De itt kell említeni egy csongrádi lelőhelyet is a város közelében, a Patika dűlőben.

1. Szentes-Vekerzug.³² Itt egymás szomszédságában négy csontvázas sír és valamivel távolabb két lótemetkezés került elő.

1. sír. Lábbal nyugatnak fekvő nyújtott csontváz. Mellékletek: 1. Kb. kétharmadrészben sodrott bronzkarperec, végei vékonyodnak és simák. Egyik vég letörött. 2. Domború hátú és homorú élű vaskés. 3. Ismeretlen rendeltetésű vasdarab.

2. sír. Lábbal nyugatnak fekvő nyújtott csontváz. Mellékletek: 1. Tizenkét, részben átlukasztott, részben faragott csonttárgy.³³ 2. Két végén lyukassá formált vastárgy. 3. Domború hátú, homorú élű vaskés. 4. Ismeretlen rendeltetésű vastárgy. 5. Kalapácsos fokú vasfokos.

3. sír. Lábbal északkeletnek fekvő nyújtott csontváz.

4. sír. Lábbal nyugatnak fekvő, nyújtott csontváz. Mellékletek: 1. Két kis Cypraea-kagyló. 2. Spirálisan csavart bronzfüggő. 3. Egyéb más fölé hajló végű bronz karperec.

5. sír. Lócsontváz első része. A ló szájában vaszabla.³⁴

6. sír. Lócsontváz első része. Melléklet nélkül.

Korábban ugyanerről a területről előkerült szórványok: 1. Égéstől deformált és töredékes bronzkarperec. 2. Nyitott bronzkarperec.

2. Szentes-Kistőke. Jazig és avar sírokat tartalmazó temetőben három csontvázas szkítakori sír is feltárással került. És pedig:

97. sír. Nyújtott, hanyattfektetett csontváz volt benne. Mellékletek: 1. Egymásföle hajló végű bronzkarperec. 2. Három köralakú mélyített dísszel ellátott orsógomb, nagyjából kettős csonkakúp formájú. 3. Síma, kettős csonkakúpformájú orsógomb.

98. sír. Zsugorított csontváz volt benne. Mellékletek: 1. Behúzott

³¹ Márton, 45. l., II. l., 6–9. ábrák.

³² Ez adatok közlésére az engedélyt Csallány Gábor igazgató urnak köszönöm.

³³ Gallus Sándor és Horváth Tibor, A legrégebbi lovasnép Magyarországon. Dissertationes Pannonicae, Ser. II. 9. (a továbbiakban Gallus–Horváth) LXIX. 2. ábrán lévő csonttárgyak ebből a sírból valók.

³⁴ Gallus–Horváth, LXIX. 1. ábra és a 2. ábrán lévő zabla.

peremű, bütykökkel díszített tál. 2. Villanova típusú, bütykös edény. 3. Kis Cypraea-kagyló. 4. Ismeretlen rendeltetésű csont (?) tárgy.

99. *sír.* Zsugorított csontvázas *sír.* Mellékletek: 1. Egymás fölé hajló végű bronzkarperec. 2. Kis, vékony bronzhuzaltöredék. 3. Huszonhat gömbölyű, betétekkel tarkított, jellegzetes gyöngy (Kishomon is ezt a típust találtuk) és hat lapos, kerek, valamivel kisebb, ismeretlen anyagú gyöngy.

3. *Szentes-Jaksorpart: Kettőshalom.* Az erről a területről a múzeumba került keramikus és egyéb leletanyag arra mutat, hogy nagy kiterjedésű temető lehetett. Ávarkori sírok között tártak fel tizenkét szkítakori sírt. Ezekből bal oldalon fekvő zsugorított csontváz volt a 10. *sír.* jobb oldalon fekvő zsugorított csontváz a 24., 36. (fejjel É-nak), 38. (fejjel D-nek), 43., 51—53. és 54. (fejjel É-nak) *sírban.* Fejjel keletnek fordított, nyújtott csontváz volt a 39. *sírban;* a 44. *sír* bolygatott volt. A sírok anyagából spirálisos gyűrűk, tipikus szkítakori gyöngyök, orsógombok és bronznyilhegyek mellett, behúzott peremű tálak, magasfülű korongon és korong nélkül készített bögrék, virágcserepformájú, durva bütykös edények érdemelnek említést. Feltűnő a villanova urna hiánya. Hallstatti reminiscenciákra mutat a XII. 9., 10. ábrákon két nézetben bemutatott edény.

4. *Szentes-Zalota.* Magasfülű, korongon készült, jól iszapolt szürke bögre.

5. *Szentes-Felsőcsordajárás.* Két, kisméretű Cypraea kagyló.

6. *Csanytelek.* 27 hitelesen feltárt *sír.* Ezek közül zsugorított csontváz volt a 4. (É-D irányú), 9. (jobb oldalon fekvő, fejjel D-nek), 15., 16., 19., 23. *sírban;* nyújtott hanyattfekvő a 6. (fejjel K-nek), 11. és talán a 21. *sírban.* Égetett csontmaradványokat tartalmaztak a 8., 10., 17., 20., 22., 24., 25., 27. sírok; a 7. *sírban* csak a koponya volt meg; az 1—3., 5., 13., 14., 27. *sírban* „égetett csontvázak” voltak. A 12. *sír* jellege nem volt megállapítható. A kerámia, gyöngy és fémanyag teljesen egyezik a kettőshalmi temető megfelelő leleteivel. Az itt talált négy cserep pecsétlő, eddig ismeretlen a korbeli temetőkből.

7. *Fábián—Sebestyén, Kórógypart.* Szórványként őriz innen a múzeum egy, vékony sodrott huzalból való, nyitott bronzgyűrűt és egy gyöngysort, mely 30 gömbölyű, betétes, tipikus szkítakori gyöngyből és hét ismeretlen anyagú, gömbölyű, lapos gyöngyből áll.

8. *Csongrád-Patika dűlő.* Csak fenntartással sorozhatjuk a korszak leletei közé azt a két nyitott bronzgyűrűből, egy bronzcsengőcskéből, kilenc kúposra csavart bronzlemezből és egy kúpos áttört bronztárgyból álló leletet, amelyet e helyről őriz a szentesi múzeum.

Az elmondottakból megállapítható, hogy az Alföld területén és annak északi peremrészén több olyan temetőt és lelőhelyet ismerünk, amelyeket egymáshoz kapcsolnak: a) a temetkezési szokások, b) a kerámia, c) a fémmellékletek.

a) Jellemző e temetőkre a hamvasztás, amelynek több módja

is megfigyelhető. Gyakorinak látszik a tállal borított urnás temetkezés; e mellett a földre szórt hamvak és a tállal leborított, földre szórt hamvak is jelentkeznek. Kishomokon, Fényesen, Csanyteleken a hamvasztásos temetkezés mellett a csontvázás is előfordult, mind a három lelőhelyen legalább 50% arányban. Vekerzugban, Kistőkén, Kettőshalomban azonban csak csontvázás temetkezések voltak, de ezek sem egyfélék, mert nyújtott és zsugorított csontvázak egyaránt előfordultak. Említeni kell a szimbolikus temetkezéseknek azt a fajtáját, amelynél a sírt egy-vagy két edény jelképezte. A hamvasztásos síroknál az urnát néha kőlapra állították; a csontvázás síroknál a kőlapok a medence, illetve a fej mellett voltak elhelyezve. Mint látuk, vannak temetők, amelyekben csak a hamvasztásos (Kocsma-domb, Gyöngyös), vagy csak a korhasztásos és amelyekben mind a két fajta temetkezési mód előfordul. Ha feltételezzük is, hogy e temetkezési rítusok között bizonyos relatív időrendi egymásután van, bizonyítani ezt egyelőre azzal az egy adattal tudjuk csak, amelyet a fényesi temető feltárásával kapcsolatban Banner Benedek említ, hogy t. i. a zsugorított csontvázás temetkezés Fényesen fiatalabb a hamvasztásosnál. További megfigyelések hiányában ezt az adatot egyelőre csak a fényesi temetőre nézve tekintjük érvényesnek.

b) A temetők kerámiájának legjellemzőbb típusai közül való a behajlított peremű tál, amely korongon és néha szabadkézzel készült. Legtöbbször a hamvakat rejtő urnákat borították le vele, de néha csak a hamvakat, sőt az is előfordult, hogy maga a tál tartalmazott emberi hamvakat. A tál néha bütyökkel díszített.

Másik jellegzetes edénytípus a magasfülű bögre; legtöbbször korongon készült, de sokszor durvább anyagú, szabadkézi mű. Harmadik jellegzetes forma a durvább anyagú, bütykös díszítésű virágcserep-formájú edény. Néha ferde rovátkolással tagolt szalagdísz van rajtuk. Utóljára említjük a villanova-típusú, majdnem mindig bütykös díszítésű urnát, amely eddigi adataink szerint, elsősorban csak hamvasztásos temetkezésekkel került elő, legalább is az Alföldön. Csak a kistőkei temető 98. sírjából ismerjük csontvázás sírból.

c) A fémmellékletek közül, jellegzetes a spirálisan hajlított, néha kúposan végződő ezüst, vagy bronz gyűrű, a háromlú, néha szakás bronz nyílhegy, a kalapácsos fokú vascákány. De jellemzőnek látszik az egymásra futó végű vas és bronzkarperec is. Az említetteken kívül még egyes, jellegzetesebb szkíta tárgyak is előkerültek, mint például a gyöngyösi leletben a szívidomú markolatlemezzel ellátott vastőr és a csanyteleki 17. sírból való fordított keresztformájú tegezdsz.

Az eddigiekben fővonalaiban bemutatott emlékcsoport kronológiai helyzetére vannak adataink, de ezekkel csak az emlékcsoport alsó és felső határa jelölhető meg, megközelítő pontossággal. Az emlékcsoport keretén belül az egyes lelőhelyek között bizonyára meglévő relatív időviszony azonban még nem állapítható meg. Amíg a hazai, elsősorban az alföldi, korai vaskori kultúrák teljes képét nem rajzol-

hatjuk meg, addig a szóbanforgó emlékcsoport kezdetét is nehéz megállapítani.

Előrendű fontosságú az a kérdés, hogy szkítakori anyagunknak melyik része gyökerezik a helyi tradíciókban. Már Fettiich rámutatott arra, hogy nemcsak a kerámiában, hanem a szkítakori fémművességben is határozottan kimutatható részben a késő-hallstatti, részben a La Tène hatások érvényesülése.³⁵ De fokozott mértékben áll ez a kerámiára. Ebből a szempontból újabb adatként közölhetjük a Szőreg C temető területéről szórványként előkerült, villanova-típusú késő bronzkori-kora vaskori urnákat (XII. 1., 3–5., 7., 8.). Ezzel a típussal kapcsolatban már Kovács István kifejtette felfogását, s rámutatott arra, hogy a marosvásárhelyi szkítakori temető villanova-típusú edényeinek prototípusát, az ugyanezen a helyen előkerült, feltételezhetően hamvasztásos sírhoz tartozó, egészen korai (X–IX. századi) villanova-típusú urnában kell keresni. De a behajló peremű tálak, magasan felálló füllel ellátott csuprok formai analógiáit is hazai és külföldi késő bronzkori, illetve hallstattkori bronzbográcsokban és füles cseészékben keresi.³⁶ Tehát a temető kétségkívül szkítakori, de az egészen jellegzetes szkíta anyagon kívül, főként a kerámia a helyi tradíciókra, s vele együtt egy helyben maradt, szkíták uralma alá került lakosságra utal.

Ennek a preszkíta lakosságnak kultúrájáról még nincs világos képünk, de már több utalás történt rá. Nestor is foglalkozott a kérdéssel, épen a szkíta kerámia szempontjából. Anélkül, hogy a kérdéssel részletesebben foglalkoznánk, utalunk Nestornak a Bordei-Herastrau kultúrával kapcsolatban elmondott megjegyzéseire.³⁷

Az erdélyi anyaggal kapcsolatban Roska Márton újabb anyagközlés után, már igen határozottan mutat rá arra, hogy Erdély koravaskori kultúrája négy rétegű (Villanova, valamivel később a Hallstatt, a görög és szkíta kultúrák; a görög valószínűleg szkíta közvetítéssel), amely rétegek nemcsak hatásokat, hanem etnikus csoportokat is jelentenek. A szkíták Erdélyben vékony réteget alkotnak s az itteni őslakosság, vagy legalább egy része helyén maradt. Ennek bizonyítékait abban látja, hogy ugyanabban a temetőben a szkíta csontvázas temetkezések keverten fordulnak elő a régi lakosság csontvázas és hamvasztásos sírjaival; még a csontvázas sírok irányítása is egyezik. A villanova hatást képviselő urnák és az ugyanezen hatás körébe eső magasfülű bögrék tovább élnek a szkíta körben.³⁸

³⁵ Fettiich Nándor, A garesinovái szkíta lelet. *Archaeologia Hungarica*. XV. (a továbbiakban Garesinová) 36–48. l.

³⁶ Dr. Kovács István, A marosvásárhelyi őskori telep, skytha- és népvándorláskori temető. Dolgozatok, Kolozsvár, 1915. (továbbiakban Marosvásárhely), 276. l.

³⁷ Ion Nestor, Der Stand der Vorgeschichtsforschung in Rumänien 22. Bericht der römisch-germanischen Kommission, 1932. 110. l.

³⁸ Martin von Roska, Der Bestand der skythischen Altertümer Siebenbürgens. *Eurasia Septentrionalis Antiqua*. XI. 1937. 167–202. l.

Ha gyanítható is, hogy az Alföld területén sok vonatkozásban hasonló a helyzet, mégis egyelőre ennyire határozott képet nem rajzolhatunk, főként pedig leletanyaggal nem tudunk kitölteni hasonló keretet. Hogy ez a helyzet csak legutóbb javult, mutatja Gallus és Horváth 1939-ben megjelent összefoglalása, amelyben egy az Erdélyre is kiterjedő, zablákkal jellemzett preszkita kultúrát határolnak körül, amelynek idejét a Hallstatt B és C szakaszára teszik.³⁹ A kerámiára a feldolgozásban egyelőre csak utalás történik, de ezekből is megállapítható, hogy az ebbe a csoportba sorozott däljai temető urnáival pl. erős rokonságot tart egyik szőregi urna,⁴⁰ (XII. 7.) s az is kitűnik, hogy a däljai anyagban behúzott peremű tállal (XII. 2.) rokon példányok vannak.⁴¹ Ezek egyúttal a szkítakori megfelelő darabok prototípusai is lehetnek; de megvan Dälján a szkítakori, virág-cserép formájú, bütykös edény előzménye is.⁴²

Az elmondottak rajzolják meg azt a hátteret, amelyből a mi szkítakori emlékcsoportunk autochton része levezethető. Természetesen több szállal is kapcsolódhatik ez a kultúra az előzményekhez, mint amennyire itt vázlatosan rámutattunk; ezekről azonban, mint már hangsúlyoztuk a korai vaskori állapotok alaposabb megismerése után lehet majd szólni. Az kétségtelennek látszik, hogy a felsorolt temetők egy része már a szkíta benyomulás előtt használatban volt. Ebben a vonatkozásban talán a gyöngyösi temető a legtöbbet mondó. Horváth Tibor ezt a temetőt a nagybaráti, felsőpulyai, Szentes-vekerzugi, mezőnyéki, diósgyőri, mátészalkai leletekkel együtt a „preszkita-kultúra magyarországi leletei legkésőbbi csoportjának” tartja, amely csoportnak a korát a VII. század második és a VI. század első felére datálja.⁴³ Támogatja ezt egyrészt a „karos bal-tácskák”-nak jelenlétével, másrészt azzal a vaszablatípussal, amelyre a gyöngyösi és vekerzugi leletek ismertetésénél már felhívtuk a figyelmet. Ezek a tárgyak nem a szkítáktól valók, de nem kétséges az sem, hogy a Fettich által Kr. e. VI. századra datált, szívidomú, markolatlemezes tör már a szkítákra utal.⁴⁴ Ezek után korainak kell tekintenünk a vekerzugi sírokat is, az 5. sírban előforduló vaszabla miatt. Bizonyosan későbbiek a csanyteleki temető sírjai. Nem mond ennek ellent a 17. sír helyi készítményű, fordított keresztformájú tegezdisze, amelynek körét és e körnek a garcsinovói lelettel való kapcsolatát Fettich világította meg.⁴⁵

Emlékcsoportunknak és a La Tène-nek kapcsolatára nézve fel-

³⁹ Gallus—Horváth, 128—131. l.

⁴⁰ Victor Hoffiller, *Corpus Vasorum Antiquorum, Yugoslavie, Fascicule 2.*, 2: 2. ábra például.

⁴¹ U. o., 26., 27., 29. táblák anyagában.

⁴² U. o., 11: 8., 11; 12: 5., 11.

⁴³ Gallus—Horváth, 149—151. l.

⁴⁴ Fettich Nándor, *A zöldhalompusztai szkíta lelet.* Arch. Hungarica. III. Budapest, 1928. 17—18. l.

⁴⁵ Garcsinovó, 41—48. l.

tűnő, hogy az Alföld területén ezidőszerint a La Tène I. végéről és főként a La Tène II.-ből való temetőket ismerünk. Úgy látszik szkítakori emlékcsoportunk legkésőbbi része a La Tène I. helyét foglalja el, vagy azzal párhuzamos. Rá kell ugyan arra is mutatni, hogy bizonyos formák inkább a La Tène II.-vel való érintkezés mellett szólnak. Így a fényesi temető egyik tálya⁴⁶ La Tène II. forma és a Kocsis féle homokbányából előkerült szkítakori lelet egyik edénye (XI. 5.), valamivel kisebb méretben, de megvan a kishomoki temető 19. kelta sírjában (VIII. 4.). Ha még figyelembe vesszük, hogy a zselici leletben előforduló magasfülű, korongon készült bögréket a publikálók a Kr. e.-i IV. századra teszik,⁴⁷ akkor körülbelül megadtuk azt az időközt, amelybe a tárgyalt szkítakori emlékcsoportunk, eddigi adataink alapján helyezhető, s az is világos, hogy a kishomoki temető — elsősorban a korongon készült magasfülű bögréi miatt — ennek a korának a végére tehető.

Ha a tiszavidéki szkíta emlékcsoport felgyűjthető és részben fel is gyűjtött emlékeinek leletkataszterét nem is adtuk itt teljesen közre, mégis az új, hiteles anyag közzététele, az eddig legjobban hiányzó keramiai formakincset gyarapítja. Szembeszökő különbség a felső-tiszavidéki csoporttal szemben⁴⁸ az, hogy a Maros és Körösök torkolatvidékén a csontvázak temetkezés szokása látszik elterjedtebbnek. Az a természetes elgondolás, hogy a korhasztásos temetkezés az erdélyi (felső Maros vidéke) szkíta csoport hatása lenne a szóbanforgó területen, egyelőre csak tetszetős feltevés.

Nem okoz különösebb gondot a IX. 2—5. ábrákon bemutatott 4. sír anyaga. Mivel e sírt a területen egykor volt akácos kivágásakor szétszórták, ma már nem adhatunk pontos képet az előfordulás körülményeiről. Annyit mindenesetre meg kell jegyeznünk, hogy emberi csontváz részek semmilyen formában nem kerültek elő. A sírból előkerült kerámiai anyagból egyetlen ép edényt sem sikerült rekonstruálni, csupán a díszítés igazíthat útba több-kevesebb pontossággal. Tompa közöl egy Pákozdvárról előkerült ferde árkokdíszű edényt, amely a mi töredékeinkkel az anyagra magára és a díszítés kivitelére nézve is teljesen megegyezik. Ezt az edényt Tompa a bronzkor IV. periódusába sorozott fűzesabonyi csoport, nyugati provinciák területére eljutott képviselőjének tartja.⁴⁹

Dr. Párducz Mihály.

⁴⁶ Banner, XLVII. 52.

⁴⁷ Herbert Mitscha-Märheim und Richard Pittioni, Zur Besiedlungsgeschichte des unteren Grantaales. Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien, LXIV. Wien, 1934. X. 7., 8. ábrák, 166., 171. l.

⁴⁸ Fettich Nándor, A zöldhalompusztai szkíta lelet. Arch. Hungarica, III. Budapest, 1928. 17—21. l.

⁴⁹ Franz von Tompa, 25 Jahre Urgeschichtsforschung in Ungarn 1912—1936, 24/25. Bericht der römisch-germanischen Kommission 1934/35. 47. tábla 15. ábra, 98. l.